

індивідуальності (реалістичний образ «Я», актуалізація особистісного потенціалу (за О. Л. Кононко), наявність власної системи цінностей, наявність власної життєвої перспективи); міру збалансованості цих аспектів соціального становлення особистості (як інтегральний критерій).

Стаття не вичерпує проблеми повною мірою, лише узагальнено представляє деякі її аспекти. Вимагають подальшого детального аналізу та наукового обґрунтування проблеми соціально-педагогічного супроводу соціального становлення дітей та молоді у різних соціальних інститутах, можливості позашкільної освіти в цьому контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинин В. А. Философия. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.
2. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія / О. В. Безпалько. – К.: Науковий світ, 2006. – 363 с.
3. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. — 672 с. Золотарева А. В. Организационно-педагогические условия социального становления детей в многопрофильном учреждении дополнительного образования [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук. – Ярославль, 1999. – 208 с.
4. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : Навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
5. Маракушина И. Г. Социальное и индивидуально-личностное развитие младших школьников в ситуациях совместной творческой деятельности с педагогом (лонгитюдное исследование): автореф. дисс. ... канд. психол. наук. / И. Г. Маракушина. – М., 2002. – 20с.
6. Мпрошкина М. Р. Социальное становление молодежи в клубе по месту жительства: дисс. ... док-ра пед. наук: 13.00.01 / М. Р. Мпрошкина. – М., 2008.
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов / В. С. Мухина. – 4-е изд., стереотип. – М.: Академия, 1999. – 456 с.
8. Олбран-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 446 с.
9. Ромм Т. А. Социальное воспитание: эволюция теоретических образов / Т. А. Ромм. – Новосибирск: Наука; Изд-во НГТУ, 2007. – 380 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. Т. 1. – М., 1989.
11. Пустовіт Г. П. Екологічне виховання учнів 5–9 класів: навч.-метод. посібник / Г. Пустовіт. – Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. – 146 с.
12. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: деякі нотатки про сьогодення / Г. П. Пустовіт // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді у креативному освітньому соціумі: матеріали наук.-практ. конф. (Суми, 16–17 вересня. 2008 р.). – Суми, 2008. – С. 6–21.
13. Соціальна педагогіка: навч. посібник / А. Й. Капська, Л. І. Мішик, З. І. Зайцева, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, І. М. Ковчина, О. А. Кузьменко, І. М. Пінчук, Н. П. Пихтіна;– К., 2000. – 264 с.
14. Человек и общество: словарь-справочник (Философия) / авторы-сост. Коротец И. Д., Штомпель Л. А., Штомпель О. М. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 544 с.
15. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія / С. Я. Харченко. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 320 с.

УДК 378. 148.

Л. М. РОМАННІШИНА, І. М. МЕЛЬНИЧУК

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБАЕМА

Проведений теоретичний аналіз сутності соціальної роботи. Підготовка майбутніх соціальних працівників у вищому навчальному закладі (ВНЗ) розглядається як соціально-педагогічна проблема сучасності. Це дозволило окреслити сукупність сформованих у процесі пізнавальної, практичної діяльності уявлень, концепцій, понять, які відображають закони, закономірності, принципи, тенденції розвитку цього феномена. Аргументовано трактування соціальної роботи як сфери практичної діяльності, узагальнення досвіду суспільної практики, комплексу поглядів та ідей, форми наукового знання.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка.

ПОДГОТОВКА СПЕЦІАЛІСТІВ ПО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧЕСЬКА ПРОБЛЕМА

Осуществлен теоретический анализ сущности социальной работы. Подготовка будущих социальных работников в высшем учебном заведении рассматривается как социально-педагогическая проблема современности. Это обеспечило возможность определить совокупность сформировавшихся в процессе познавательной, практической деятельности представлений о явлениях, концепций, понятий, которые отображают законы, закономерности, принципы, тенденции развития этого феномена. Аргументирована трактовка социальной работы как сферы практической деятельности, обобщение опыта общественной практики, комплекс взглядов и идей, форму научного познания.

Ключевые слова: социальная работа, социальный работник, профессиональная подготовка.

L. M. ROMANYSHYNA, I. M. MELNYCHUK

PREPARATION OF SOCIAL WORK PROFESSIONALS AS A SOCIO- PEDAGOGICAL PROBLEM

In this paper a theoretical analysis of the essence of social work is carried out. Training of future social workers of university is regarded as a socio-pedagogical problem of the present time. This provided an opportunity to determine the aggregate number of formed ideas, phenomena, concepts in the process of cognitive and practical activity that reflect the laws, principles, trends of this phenomenon. The interpretation of social work as the scope of practice, generalization of experience of social practice, a set of views and ideas, a form of scientific knowledge are argued.

Keywords: social work, social worker, professional preparation.

Стратегічною метою розвитку освіти і науки України є підготовка конкурентоспроможний на світовому ринку праці випускників вітчизняних ВНЗ. Досягнення основних цілей вищої школи відбувається на основі модернізації освітянської сфери, активізації інноваційного потенціалу системи вищої освіти для підготовки людини, здатної до ефективної життєдіяльності у XXI ст. Освіта нації розглядається як основний соціальний ресурс держави, тому підготовка майбутніх фахівців зосереджується на тенденціях професіоналізації, підвищенні особистісних можливостей студентів, розвитку в них новаторського мислення, самостійності, прагнення до самоосвіти для професійної мобільності.

На сучасному етапі розвитку професійної освіти, відколи з'явилася і розвивається нова галузь освітньої практики – підготовка фахівців соціальної роботи, починає складатися більш комплексне і диференційоване розуміння професійної діяльності соціального працівника.

Оскільки теорія і практика соціальної роботи як професійної діяльності в Україні перебуває на етапі становлення, вивчення цього феномена супроводжується різновекторними дослідженнями на основі аналізу фундаментальних теоретичних і методологічних аспектів його проблемного поля і визначається як соціально-педагогічна проблема сучасності.

Аналіз наукових літературних джерел з питань підготовки майбутніх соціальних працівників дає змогу визначити основні напрямки дослідження професіогенезу фахівців цього профілю і передбачає комплексне поєднання розуміння й методологічного обґрунтування філософських основ теорії соціальної роботи, творчого пошуку найбільш ефективних технологій її виконання, розгляду соціальної роботи як професійної діяльності тощо.

Метою статті є розкрити сутність підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Оскільки соціальна робота, що утвердилася в країнах Західної Європи понад сто років тому, визначається як фах в Україні лише з початку 90-х років ХХ ст., то виникає потреба узагальнення всіх аспектів дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для визначення пріоритетних і оптимальних педагогічних технологій навчання студентів цього профілю.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у ВНЗ України здійснюється на основі Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота». Водночас вища освіта студентів цього фаху розглядається науковцями шляхом: аналізу особливостей професійного навчання соціальних працівників в Україні, визначення перспектив та формування системи підготовки та підвищення кваліфікації, вирішення дилеми – це навчання фахівців шпрокого профілю чи вузької спеціалізації; діагностики професійних здібностей, системи фахового

відбору, визначення професійних ролей і функцій соціального працівника; формування професіоналізму й духовно-морального портрету особистості соціального працівника; дослідження психологічних проблем, ролі психологічних знань в структурі професійної підготовки соціальних працівників і психології соціальної роботи; формування професійної моделі соціального працівника та аналізу її окремих компонентів (професійної комунікативної компетентності [1], гуманності, толерантності тощо).

Тому підготовка студентів цього профілю у ВНЗ вимагає спеціальних систем організації навчання, що набули якісного розмаїття за кордоном і в Україні серед провідних наукових шкіл підготовки працівників соціальної роботи (Міжрегіональної академії управління персоналом, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Українського католицького університету, Християнського дитячого фонду, Українського державного центру соціальних служб для молоді, Академії праці і соціальних відносин, Українського інституту соціальних досліджень) і на кафедрах соціальної роботи багатьох інших вузів.

Розробка цілісної наукової системи підготовки майбутніх соціальних працівників до кваліфікованої професійної діяльності з урахуванням викликів сучасності потребує аналізу парадигм соціальної роботи та їх філософсько-методологічного обґрунтування.

Теоретичний аналіз категорії «соціальна робота» дозволяє окреслити сукупність сформованих у процесі пізнавальної, практичної діяльності уявлень, концепцій, понять, які відображають закони, закономірності, принципи, тенденції розвитку цього феномена. Понятійне тлумачення соціальної роботи в українських і зарубіжних наукових літературних джерелах дає змогу відзначити: серед дослідників цієї проблеми немає загальноприйнятого пояснення її сутності. Нині в Україні поширена практика використання поняття «соціальна робота» у двох значеннях: як професійної діяльності і як науки.

Наявність різних концептуальних систем або парадигм соціальної роботи зумовлена тим, що гострим, суперечливим, теоретично мало розробленим і водночас практично значущим є питання статусу соціальної роботи. Тлумачення соціальної роботи у філософському словнику соціальних термінів визначає її як специфічний вид професійної діяльності, надання державної та недержавної підтримки людині з метою забезпечення культурного, соціального і матеріального рівня її життя, індивідуальної допомоги як окремій людині, так і сім'ї та певній групі осіб. З іншого боку, соціальна робота є самостійною прикладною наукою (системою дослідницької діяльності, яка спрямована на впровадження нових знань про суспільство і мислення), що її функція полягає в розробці й теоретичній систематизації об'єктивних знань про певний вид діяльності.

У 90-х роках ХХ ст. у ході визначення основ теорії соціальної роботи російські науковці здійснили спробу розмежувати поняття «соціальна робота як наука» і «соціальна наука». Однак автори, зауважуючи «незвичність поєднання» першого терміна та «обмежене уявлення про соціальну роботу», висловили припущення, що з часом можна очікувати утвердження назви – «соціальна наука» [2, с. 5], яка поширена за кордоном і загалом адекватно відображає зміст і специфіку цієї наукової галузі. Водночас до соціальних за об'єктом і предметом дослідження можна віднести багато різних наук.

Оскільки соціальна робота має свою специфіку і закономірності, можна говорити про емансипування соціальної роботи як самостійної науки про діяльність соціальних працівників. Хоча деякі науковці й далі стверджують: «можна констатувати той факт, що поки немає загальноприйнятої норми побудови і викладу соціальної роботи» [2, с. 31]. Це актуалізує пошуки оптимальних систем підготовки майбутніх соціальних працівників і визначає процес їх навчання у ВНЗ як соціально-педагогічну проблему.

Підтримуючи цю думку, С. Холостова і А. Сорвіна трактують соціальну роботу як сферу практичної діяльності, що має наукове підґрунтя і локальну теорію [6]. Інші науковці визначають теорію соціальної роботи як: логічне узагальнення досвіду суспільної практики, що ґрунтується на глибокому вивченні суті досліджуваного явища та розкриває його закономірності; комплекс поглядів та ідей, що дають можливість витлумачувати і пояснювати факти; найрозвиненішу форму наукового знання, яка дає цілісне відображення найважливіших зв'язків певної галузі дійсності [8, с. 16]. Ми розглядаємо теорію соціальної роботи як науково-методологічну основу для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ.

Таким чином, філософське розуміння категорії соціальної роботи сконцентровує увагу науковців і дослідників на процесуально-діяльнісному характері цього явища, що й актуалізує дослідження процесу підготовки соціальних працівників у різних напрямках.

У формулюванні визначень соціальної роботи як науки, теорії, практичної діяльності науковцями враховуються такі аспекти: відповідальність за проблеми суспільства; балансувальний характер суспільства; виховання певної соціальної позиції щодо ближнього; прикладна теорія християнства; особливості демократії. У наукових розробках теорії соціальної роботи наголошується, що її цільовизначення залежить від соціального регулювання, інтеграції до суспільства окремої людини, відновлення соціальної значущості маргінальних, непривілейованих прошарків населення, виявлення християнських принципів, гармонії взаємовідносин, запоруки спокою суспільства, прагматичних навичок демократії [8, с. 14].

Відома дослідниця соціальної роботи А. Капська розглядає її не лише як професійну діяльність, а також як феномен суспільного життя, що включає, крім практичної, наукової та навчальної діяльності у цій галузі, й знання, визнання, інституалізацію в суспільстві, створення методології та теорії соціальної роботи [7, с. 17].

Аналізуючи проблеми соціальної роботи як науки, як галузі гуманітарного знання, Л. Гусякова і С. Холостова акцентують увагу на конкретно-емпіричному, прикладному началі, що постає з потреб практики і зорієнтоване на неї, тому автори постійно виходять у сферу практики, розглядаючи закономірності суб'єкта й об'єкта соціальної роботи як діяльності, як спеціальності і професії [2, с. 4]. Доповнює розкриття практичної сутності соціальної роботи М. Фірсов, виокремлюючи такий аспект соціальної роботи, як самодопомога в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій і міжсуб'єктних відносин [9, с. 21].

Отже, узагальнення різних тлумачень сутності соціальної роботи вказує на те, що в наукових колах цей феномен розглядається здебільшого як практична діяльність, що має наукове підґрунтя, систему цінностей і певну типологію професійних задач, які перетворюються у навчально-професійні в процесі підготовки фахівців соціономічних професій. Виникнення соціальної роботи як практичної діяльності зумовлено активною модернізацією суспільства, супроводжується політичним динамізмом (що визначає взаємозв'язок соціальної роботи із соціальною політикою), прискоренням соціокультурного розвитку, ускладненням життєвого середовища людей, змінами людських цінностей, що утруднює соціалізацію поколінь, сприяє розшпиренню і диференціації соціокультурного простору, інтенсивній маргіналізації населення та визначає необхідність соціальної роботи як професії. Відтак, виникає потреба вирішення соціально-педагогічної проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників і прогнозування успіху в цій професії, що полягає в наданні допомоги іншим людям.

Соціальна робота визначається також науковцями як синтетична навчальна дисципліна [2, с. 4], що охоплює історію та зарубіжний досвід, теорію і технологію соціальної роботи. Вона має міждисциплінарний характер, адже знаходиться на перетині різних наук – філософії, психології, педагогіки, соціології, етики та ін., інтегруючи властиві їм теорії, підходи, методи. Вивчення дисциплін соціальної роботи у ВНЗ має багаторівневий характер (бакалавр, спеціаліст, магістр) і здійснюється з метою формування особистісно-професійних якостей майбутнього соціального працівника зі стійкою установкою на самовиховання, самовдосконалення, оволодіння теоретичними знаннями, вміннями й навичками, системою технологій соціальної роботи.

Концептуальне розуміння соціальної роботи як науки інтегрує фундаментальні положення гуманітарного та соціального знання, однак має певну специфіку, власний об'єкт і предмет дослідження, категоріальний апарат, принципи, закономірності, систему загальних дослідницьких процедур і часткових методик. У межах цієї парадигми соціальну роботу визначаємо як галузь практичного застосування теоретичного й емпіричного знання, наукового забезпечення впрішнення конкретних завдань, котрі постають перед соціальними працівниками. Підтвердження цієї думки знаходимо в роботах російського методолога Г. Щедровицького. На думку вченого, розвиток соціотехнічної діяльності, тобто перетворення організаційно-управлінської діяльності в масову та стандартизовану (якою можна вважати соціальну роботу після її визнання як професії – Авт.), створює необхідність у новому типі знань – про об'єкти соціотехнічної роботи і відповідних наук – «наук про діяльність» [5, с. 17].

Аналіз спеціалізованої наукової літератури з досліджень різних аспектів соціальної роботи показує, що найповніше розкриває сутність цього феномена тлумачення, яке пропонує І. Мигович. Об'єднуючи відомі концептуальні системи і парадигми розуміння соціальної роботи, вчений розглядає соціальну роботу як міждисциплінарну, соціально-гуманітарну, інтегративну науку, що вивчає закономірності та принципи функціонування й розвитку

конкретних соціальних процесів, явищ, відносин, їх динаміки внаслідок цілеспрямованого впливу організаційних, психолого-педагогічних та управлінських чинників при захисті громадянських прав і свобод особистості в суспільстві; як практичну діяльність серед різних верств і груп населення, що допомагає коригувати, вдосконалювати професійну діяльність на основі дослідження нових проблем і відпрацювання оптимальних моделей соціальної роботи [3, с. 39–41]. Цю дефініцію слушно, на нашу думку, взяти за основу для концептуальної побудови системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Досліджуючи соціальну роботу як культурний феномен сучасності, професор соціології Манчестерського університету Т. Шанін зазначає, що соціальна робота дає багатий фактичний матеріал щодо структури і самосвідомості сучасних суспільств в їх кризових точках. Аналіз її зв'язку із соціальною теорією та практикою може пролити світло на природу розвинутого суспільства і, навпаки, – характеристики сучасного суспільства та його самоінтерпретації допоможуть краще зрозуміти природу такої своєрідної професії й академічної дисципліни, якою є соціальна робота. Цю функцію взяли на себе соціальні працівники як виконавці соціальної роботи, котра стає інструментом реалізації соціальної політики окремого суспільства, держави.

Розглядаючи соціальну роботу як інструмент реалізації соціальної політики, перші теоретичні концепції якої виникли на межі XIX–XX ст., зазначимо, що її розвиток в Україні пов'язаний із переходом від державної та громадської добродійності, адресованої нижчим прошаркам населення, до впровадження загальнодержавних систем соціальної допомоги й інституалізації соціальної роботи. Соціальна політика і професійна соціальна робота взаємопов'язані так, що зазвичай, соціальна політика реалізується за допомогою діяльності соціальних працівників, котрі виконують різні форми соціальної роботи, великі разові державні рішення і заходи, спеціалізовані та комплексні соціальні програми. Відтак можна стверджувати, що соціальна робота – це форма, спосіб реалізації соціальної політики, яка розкривається в соціальній роботі за допомогою професійної діяльності соціальних працівників.

Однак єдність соціальної політики і соціальної роботи не означає отождолення цих понять і їх смислового збігу. Соціальна політика формується з урахуванням політичних, географічно-територіальних, культурних, ціннісних, економічних, соціально-демографічних передумов і зберігає більшу усталеність, виступаючи визначальним фактором щодо соціальної роботи. Соціальна робота більш динамічна і за своїм змістом багатша від соціальної політики, а як інструмент її реалізації спрямовується на створення в суспільстві умов для життєдіяльності кожної людини, надання соціальних послуг особам, котрі мають труднощі щодо соціального функціонування, шляхом захисту, підтримки, корекції та реабілітації, а також шляхом зміни чи реформування окремих елементів соціальної системи; передбачає задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню та покращенню здатності людей до соціального функціонування, розвитку їхньої спроможності вибудовувати своє життя, мобілізувати внутрішні ресурси для подолання життєвих криз.

Оскільки соціальний розвиток в Україні, як і в більшості країн світу, супроводжується нагромадженням гострих проблем життєдіяльності людей, що призводить до ускладнення людського буття, виникає потреба пошуків оптимальних шляхів та можливостей вирішення цих проблем. У зв'язку з цим набувають актуальності процеси як теоретичного, концептуального осмислення нових суспільних реалій, так і ініціювання технологічних, методичних розробок для підготовки «виконавців адекватної соціальної політики» [4, с. 68]. Такий підхід зумовлює необхідність наукових пояснень особливостей соціальної роботи прикладної діяльності, спрямованої на вирішення соціальних проблем, прийнятності застосування конкретних технік втручання і реалізації глобальних технологій соціальної роботи, обґрунтування практичних дій соціальних працівників на основі теоретичного аналізу, прогнозування, моделювання і становлення соціальної роботи як науки, що є основою для формування комплексу дисциплін з метою підготовки фахівців для професійної діяльності в соціальній сфері.

Сьогодні процес самоствердження фахової соціальної роботи в Україні відбувається в напрямках, що сприяють процесам професійної ідентифікації соціальних працівників стосовно професіоналізації, а саме:

- створення професійних об'єднань – таких, як Українська асоціація соціальних педагогів і соціальних працівників, Ліга соціальних працівників, Асоціація шкіл соціальної роботи й ін.;
- виокремлення соціальних працівників із загального кола фахівців соціальної сфери на основі позиціонування соціальної роботи як наукової дисципліни та практичної діяльності, що має свою специфіку і не схожа на інші професії, хоч і перетинається з багатьма з них;
- встановлення контактів із соціальними працівниками інших країн – для ознайомлення з практикою соціальної роботи за кордоном та міжнародного визнання соціальної роботи в Україні.

Отже, в результаті обґрунтування сутності професійної соціальної роботи, проведеного аналізу наукових підходів до різновекторного дослідження особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до фахової діяльності ми дійшли висновку, що в Україні немає загальновизнаної технології підготовки студентів цього фаху.

Тому перспективи подальших розвідок за цією темою ми вбачаємо у розробці спеціальних методик та оптимальних технологій професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Дана Миколаївна Годлевська. – К., 2007. – 287 с.
2. Гуслякова Л. Г. Основы теории социальной работы: учеб. пособие / Л. Г. Гуслякова, Е. И. Холостова. – М.: ГАСБУ, 1997. – 187 с.
3. Мигович І. Соціальна робота: наука і професія / І. Мигович // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 1 (9). – С. 32–48.
4. Мигович І. Становлення соціальної роботи як науки в Україні / І. Мигович // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1–2. – С. 68–77.
5. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматия по работам Г. П. Щедровицкого. – М.: Дело, 2004. – 208 с.
6. Социальная работа: теория и практика: учеб. пособие / отв. ред. Е. И. Холостова и А. С. Сорвина. – М.: ИНФРА, 2001. – 427 с.
7. Соціальна робота: технологічний аспект / за ред. проф. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – 296 с.
8. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посібник / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
9. Фпрсов М. В. Введение в теоретические основы социальной работы (исторически-понятийный аспект) / М. В. Фпрсов. – М.: ИПС; – Воронеж: МОДЭК, 1997. – 358 с.